

Digital daglig verksamhet

– utmaningar och möjligheter till digital inkludering för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning

Digital daily activities – challenges and opportunities for the digital inclusion of adults with intellectual disability

This article analyses challenges and opportunities related to the digitisation of daily activities for adults with intellectual disability (ID) using information and communication technology (ICT). An overarching question is whether these experiences can promote digital inclusion for people with ID, in accordance with the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. The article draws on interviews with 16 service users, nine support persons and 19 staff and managers at five day centres, all of which used digital activities during the COVID-19 pandemic. The interviews were analysed using theoretical thematic analysis informed by van Dijk's (2012) arguments on the diffusion, acceptance, and adoption of new technologies to achieve digital inclusion. During the spring of 2020, many day centres closed due to COVID-19. The introduction of digital activities revealed a lack of access to ICT. Bureaucratic barriers were encountered, such as uncertainty about secure digital platforms and GDPR. Additionally, ICT use could be challenging due to rapid developments, as well as ubiquitous demands for the innovation and improvement of provided activities. Another obstacle was a lack of digital skills and scepticism towards digital activities among staff at the day centres and support persons in the service users' home environments, which sometimes led to the denial of services. Yet, cooperative ICT usage among staff and support persons was perceived to promote a more holistic approach to service provision. When adequately supported, ICT usage allowed opportunities for personal development and improved self-esteem in persons with ID, as well as individually tailored service provision. The experiences of using ICT during the pandemic increased the day centres' abilities to overcome physical distance in offering meaningful activities for service users. However, disparities persist, warranting further efforts towards reducing the digital divide affecting people with ID.

Keywords: digital divide, intellectual disability, information and communication technology, day centre, COVID-19 pandemic

Richard Gäddman Johansson är doktor i sociologi och arbetar som postdoktor vid Akademin för hälsa, vård och välfärd, Mälardalens universitet.

Kristina Engwall är docent vid Institutionen för socialt arbete, Uppsala universitet.

Kontakt: richard.gaddman.johansson@mdu.se

Inledning

Enligt FN:s funktionshinderkonvention (FN, 2006) har personer med funktionsnedsättning rätt att delta fullt ut i alla aspekter av livet på lika villkor som andra samhällsmedborgare. Det omfattar även rätten att ha tillgång till informations- och kommunikationsteknik (IKT), inklusive internet (Artikel 9) – vilket i sin tur är av betydelse för att uppfylla andra rättigheter som också framhålls av konventionen, som rätten att bli inkluderad i samhället (Artikel 19), rätten att delta i den politiska sfären (Artikel 29) och rätten till fritid (Artikel 30) (Ramsten & Blomberg, 2019). För personer med intellektuell funktionsnedsättning (IF) kan användning av IKT innebära möjligheter till sådant som annars skulle varit svårt att erhålla, som tillgång till information och underhållning eller tillfällen för att fördjupa intressen och utforska olika identitetsuttryck i umgänge med andra människor (Barlott m.fl., 2020; Borgström, 2022; Lussier-Desrochers m.fl., 2017). Trots detta har forskning länge visat att personer med funktionsnedsättning inte använder internet i samma utsträckning som medlemmar av andra grupper i samhället (Lissitsa & Madar, 2018).

Digitalt utanförskap har beskrivits som begränsade möjligheter att tillgå IKT samt otillräcklig kompetens i att använda densamma (Mäkinen, 2006). Det handlar således inte enbart om avsaknad eller brist på teknisk hård- eller mjukvara i sig, utan omfattar även andra aspekter som färdigheter, möjligheter och motivation till att använda teknik (van Dijk, 2012). Det digitala utanförskapet gäller även personer med IF där forskning har visat på bristande tillgång till och låg användning av beprövade tekniska hjälpmedel för stärkt välbefinnande och livskvalitet i vardagslivet (Bryant m.fl., 2012), inklusive tillgång och användning av internet (Chadwick & Fullwood, 2018; Johansson m.fl., 2021). Ytterligare orsaker till digitalt utanförskap för personer med IF är bristande kunskaper om teknik och teknikanvändning hos stöd- och servicepersonal som arbetar med målgruppen samt en utbredd oro för potentiella risker med att använda internet (Alfredsson Ågren m.fl., 2020; Chadwick m.fl., 2016; Engwall, 2023).

Ojämlighet i tillgång och användning av IKT har fortsatt trots utbredd vetenskap om de möjligheter och mervärden som det kan innebära för personer med IF. Att använda IKT i form av exempelvis smartphones, surfplattor och sociala medier kan höja livskvaliteten i vardagen för personer med IF – bland annat genom stärkt känsla av tillhörighet och gemenskap, större stöd i att uttrycka sig och bearbeta känslor, fler möjligheter till underhållning och högre grad av kontroll och handlingskraft (Davidson, 2015; Näslund & Gardelli, 2013; Renblad, 2003). För detta krävs förutom materiell och fysisk tillgång till ny teknik motivation och rätt kompetens samt viss grad av matchning av person med teknik (jfr Bryant m.fl., 2012; Reichenberg, 2016; van Dijk, 2012).

Ett möjligt sammanhang för att öka användningen av IKT är daglig verksamhet för

personer med IF. Enligt LSS (SFS 1993:387) har vuxna personer med IF som varken lönearbetar eller studerar rätt till insatsen daglig verksamhet. Daglig verksamhet ska präglas av individualiserad meningsfull sysselsättning och spänner från att utföra arbetsuppgifter på den reguljära arbetsmarknaden till upplevelsebaserad verksamhet för personer med flerfunktionsnedsättning. Reichenberg (2016) poängterar att tillgång till IKT, IT-kunnande och en verksamhet som präglas av uppmuntran till självständighet och delaktighet främjar daglig verksamhet av god kvalitet.

Daglig verksamhet bedrivs vanligtvis som en platsbunden verksamhet dit stödandarna åker för att ta del av och medverka i aktiviteter. Covid-19-pandemin kom därmed att på ett abrupt sätt ändra förutsättningarna för detta. Under våren 2020 stängde en tredjedel av Sveriges kommuner sina dagliga verksamheter med kort varsel som svar på den eskalerande spridningen av covid-19 (Socialstyrelsen, 2021). Den följande perioden av nedstängningar krävde nya och alternativa tillvägagångssätt för att skapa meningsfulla möten med stödandare. Från att daglig verksamhet tidigare varit helt platsbunden inleddes under pandemin försök att göra delar av verksamheten digital med stöd av IKT. De här nya erfarenheterna är viktiga att fånga upp och reflektera över i relation till LSS övergripande mål att främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för personer med IF (SFS 1993:387).

Syfte och frågeställning

I artikeln analyseras de utmaningar och möjligheter som digitaliseringen på daglig verksamhet för personer med IF medförde under covid-19-pandemin då daglig verksamhet på distans prövades. Erfarenheter från den perioden har analyserats utifrån van Dijks (2012) argument om vilka tillgångar som krävs för digital inkludering. En övergripande fråga är huruvida erfarenheterna från pandemins digitala språng har uppfattats främja digital inkludering för personer med IF enligt Funktionshinderkonventionen (FN, 2006). Övriga frågor:

- Vilka hinder försvårar för digitala aktiviteter inom daglig verksamhet?
- Vilka möjligheter erbjuder digitala aktiviteter inom daglig verksamhet?
- Hur upplevdes digitala aktiviteter inom daglig verksamhet av dem som erbjöds och tillhandahöll desamma?

Tidigare forskning

I jämförelse med andra LSS-insatser har daglig verksamhet fått relativt lite uppmärksamhet i forskningssammanhang trots att daglig verksamhet är den vanligaste LSS-insatsen och har ökat över tid (Socialstyrelsen, 2023). Den forskning som finns har främst fokuserat på de negativa aspekterna av särorganisering av daglig verksamhet

från den ordinarie arbetsmarknaden (Luthra m.fl., 2020). Annan forskning visar dock att de som är beviljade daglig verksamhet upplever den som en viktig del av deras vardagsliv (Lövgren & Bertilsson Rosqvist, 2015). Vistelse vid daglig verksamhet bidrar till social interaktion, stolthet över utfört arbete och en känsla av delaktighet i samhället (Svanelöv m.fl., 2019). Det kan även vara lättare att bygga nära relationer och finna kamratskap vid daglig verksamhet än vad det är i andra LSS-sammanhang, exempelvis bostad med särskild service (Johansson m.fl., 2017). Det är därför anmärkningsvärt att daglig verksamhet var den LSS-insats som främst avbröts eller minskade under pandemin (Engwall, 2023).

Betydelsen av IKT inom daglig verksamhet varierar stort beroende på målgrupp, aktiviteter, målsättning, tillgång till teknik och personalens kompetens (Näslund & Gardelli, 2013). IKT har spelat en viktig roll som kommunikationsstöd och som hjälpmedel i olika situationer. Med tiden har flera hjälpmedel kunnat integreras i vardaglig teknik vilket gjort användningen mindre stigmatiserande. Kom-ihåg-larm, tidmätning och vägbeskrivningar finns i mobiltelefonen i stället för i speciella apparater (jfr Darcy m.fl., 2016). IKT som medel för att använda internet i syfte att hitta information, skapa relationer med andra eller öka kommunikation med omvärlden på daglig verksamhet har funnits tidigare för vissa grupper (se t.ex. Reichenberg, 2016). En studie har undersökt hur surfplattor används inom daglig verksamhet (Isaksson & Björquist, 2021) och har identifierat två huvudsakliga användningsområden – antingen som en schemalagd aktivitet som då ersätter andra aktiviteter eller som ett kommunikationsverktyg.

Genomgående för IKT och daglig verksamhet är vikten av engagerad personal. Personalens kunskaper i och attityder till IKT är av stor betydelse för hur tekniken integreras i verksamheten (Isaksson & Björquist, 2021; Reichenberg, 2016). Ramsten m.fl. (2017) pekar på hur det tycks finnas ett glapp mellan arbetsgivares tilltro till personals IKT-kunskaper och den faktiska kunskapsnivån. En erfarenhet från ett implementeringsprojekt av digital teknik är vikten av grundläggande kunskaper hos personalen om att främja delaktighet (Klasmus, 2019). IKT-relaterade färdigheter och kunskaper behöver således kombineras och integreras med annan kompetens för att utföra uppdraget i enlighet med LSS.

Den här studien kompletterar och breddar tidigare forskning genom dess särskilda fokus på hur IKT kan användas vid daglig verksamhet när mer traditionella fysiska sammankomster inte finns att tillgå.

Metod

Studien bygger på intervjuer med forskningsdeltagare som rekryterades från fem olika dagliga verksamheter. De erbjöd aktiviteter digitalt till personer med IF efter att den första covid-19-pandemivågen slog till i mars–april 2020. Studien har godkänts av Etikprövningsmyndigheten (diarienummer 2021-06646-01) och genomfördes i enlighet med Vetenskapsrådets (2017) riktlinjer för god forskningssed inom samhällsvetenskaplig forskning. Inledningsvis användes forskarnas professionella nätverk i sökandet efter forskningsdeltagare. Information om studien skickades ut till verksamhetschefer inom daglig verksamhet som forskarna visste hade arbetat med IKT under perioden i fråga, vilka sedan spred den vidare. Utifrån dessa inledande kontakter fick forskarna tips om ytterligare dagliga verksamheter som också arbetat med IKT i någon bemärkelse (jfr Biernacki & Waldorf, 1981). Inom de dagliga verksamheter där chefer och personal var positivt inställda till att delta spreds sedan informationen om studien vidare till enskilda stöd användare som hade mottagit aktiviteter genom eller med stöd av IKT samt till stödpersoner i användarnas hemmiljöer som arbetat under den angivna perioden.

För att möjliggöra en analys av de utmaningar och möjligheter som digitaliseringen på daglig verksamhet under covid-19-pandemin medförde har 44 intervjuer genomförts. Sammantaget har 16 stöd användare som var beviljade daglig verksamhet enligt LSS (vuxna personer med IF), 9 stödpersoner från stöd användarnas hemmiljöer (personliga assistenter eller boendepersonal), 14 personal och 5 chefer intervjuats (se tabell 1). Majoriteten av deltagarna hade befunnit sig på de dagliga verksamheterna sedan många år, vilket innebär att deras erfarenheter av att arbeta med digitala aktiviteter bör förstås i relation till hur meningsfull sysselsättning organiserades och genomfördes innan IKT kom att användas under pandemin.

Tabell 1: Information om forskningsdeltagare

	Kvinna	Man	Pågående LSS-insats/ arbete vid daglig verksamhet innan pandemin	Påbörjad LSS-insats/ arbete vid daglig verksamhet under pandemin	Totalt (n = 44)
Stöd användare	4	12	13	3	16
Stödpersoner	6	3	9*	0	9
Personal	9	5	13	1	14
Chefer	4	1	5	0	5

*Arbetade tillsammans med stöd användare innan och under pandemin.

Intervjuerna ägde rum april 2022–februari 2023 efter det att forskarna besökt de dagliga verksamheterna och presenterat sig själva och studien för stöd användare, personal och chefer. Stödpersoner från hemmiljöerna kontaktades i första hand av personal vid de dagliga verksamheterna och senare av forskarna själva efter att ha uttryckt intresse för att delta i studien. Intervjuerna med stöd användare och personal genomfördes i de dagliga verksamheternas lokaler och inom ramen för deltagarnas ordinarie arbetsscheman, med ett undantag där intervjun skedde i stöd användarens hem efter arbetstid. Specifikt för intervjuerna med stöd användarna var att vissa genomfördes enskilt på tu man hand, medan det i andra fall även var personal eller stödpersoner närvarande för att stödja samtalet genom att exempelvis tyda och tolka semiologiska uttryck. Intervjuerna med chefer och stödpersoner genomfördes i vissa fall på de dagliga verksamheterna, men det förekom även att vissa av pragmatiska skäl genomfördes som röst- eller videosamtal. Samtalen kretsade kring deltagarnas upplevelser och erfarenheter från tiden strax innan de dagliga verksamheterna stängde ner fram till när intervjuerna ägde rum, vilket inkluderade erfarenheter och upplevelser av att planera för och praktiskt utföra aktiviteter genom eller med stöd av IKT.

Det insamlade materialet utgjorde underlag för en teoretisk tematisk analys. Analysförfarandet fortgick enligt arbetsgången som beskrivits av Braun och Clarke (2006). Transkriptionerna lästes först igenom samtidigt som anteckningar fördes över de första intryck och idéer som genererades i samband med läsningen. Därefter kodades och granskades närmare de delar av materialet i vilka upplevelser och erfarenheter kopplade till IKT-användning och meningsfulla aktiviteter gjordes gällande. Fokus låg på aspekter av betydelse för studiet av digitalt utanförskap.

I synnerhet van Dijks (2012) teori om spridning, acceptans och antagande av ny teknik som framhåller vilka tillgångar som krävs för digital inkludering har bidragit till att strukturera analysen. Teorin utgår från grundantaganden om att kategoriska ojämlikheter i samhället ger en ojämlik fördelning av resurser, vilket i sin tur – i samverkan med hur pass användarvänlig en viss teknik uppfattas vara – orsakar ojämlikhet i tillgång till digital teknik. Den ojämlika tillgången antas leda till ett icke-jämlikt deltagande i samhällslivet vars konsekvenser blir att både rådande kategoriska ojämlikheter och ojämlik fördelning av resurser förstärks. van Dijks teori är särskilt hjälpsam när man analyserar digital inkludering eftersom den särskiljer olika typer av tillgång till digital teknik: däribland motivation, fysisk och materiell tillgång, kunskaper och färdigheter samt med vilken frekvens och till vilka ändamål tekniken används. Teorin understryker dessutom vikten av relationen mellan dessa olika tillgångar, det räcker exempelvis inte med enbart tillgång till digital teknik för digital inkludering utan kompetens och färdighet krävs också.

Resultat

De digitala aktiviteter som de dagliga verksamheterna erbjöd under pandemin genom eller med stöd av IKT omfattade bland annat regelbundna videosamtal och textchatt med stöd användare såväl enskilt som i grupp, kortare videospelningar som byggde på aktiviteter vilka normalt utövas på daglig verksamhet, som morgonsamling, bokläsning och återvinning, men också filmer som uppmuntrade till att delta aktivt som sång och musik, bakning och gymnastik. Musikaktiviteter kunde också hållas i realtid och en daglig verksamhet erbjöd konserter som kunde ses online. Till detta användes varierande datorer, surfplattor och smartphones.

Personalen arbetade mycket med att skapa igenkänning genom val av aktiviteter, att bekanta ansikten på personal och andra stöd användare syntes i bild och att aktiviteterna ägde rum på platser som stöd användarna kände igen. Ytterligare en strävan med de digitala aktiviteterna var att skapa dialog och återkoppling mellan personalen på de dagliga verksamheterna och stöd användarna i sina hemmiljöer. En summering av analysen presenteras i figur 1, medan mer ingående beskrivningar av respektive tema och tillhörande underteman redovisas i tur och ordning här nedan.

IKT-användning för reducerat digitalt utanförskap	Utmaningar	Möjligheter
Tillgång och besittning av IKT	Avsaknad av hårdvara och/eller infrastruktur	Utökat deltagande
	Byråkratiska hinder	Stärkt samverkan
Motivation och attityder till teknikanvändning	Olust och stagnation	Kreativitet och nytänkande
	Icke-meningsfull sysselsättning	
Digitala färdigheter och kunskaper	Växande utbud och hastig utveckling	Personligt utvecklande
	Mänsklig faktor	Självförstärkande
Matchning av person med teknik	Grupporienterade aktiviteter	Individanpassade moment

Figur 1. Summering av teoretisk tematisk analys.

Tillgång och besittning av IKT

På ett konkret plan handlar digitalt utanförskap om en reell skillnad i fysisk och materiell tillgång till IKT (van Dijk, 2012). Det uppdagades ganska snabbt att flertalet stöd användare *saknade nödvändig hårdvara och/eller infrastruktur* i sina hemmiljöer för att kunna delta i daglig verksamhet digitalt. Det var inte alla stöd användare som hade

privata datorer, surfplattor eller smartphones tillgängliga som de kunde använda för att koppla upp sig mot de dagliga verksamheterna. I vissa hemmiljöer, särskilt vid gruppboendestäder, fanns det gemensamma apparater som växelvis brukades av både de boende och av personal, men de var inte alltid tillgängliga vid de specifika tidpunkter då en särskild boendes dagliga verksamhet erbjöd aktiviteter digitalt. I andra hemmiljöer saknades internetuppkoppling eller wifi med tillräcklig räckvidd för att nå in i stödandvändarnas lägenheter.

En annan utmaning som de dagliga verksamheterna konfronterade i sina försök att erbjuda meningsfull sysselsättning i form av digitala aktiviteter gällde *byråkratiska hinder*. Det var exempelvis otydligt vilka program som fick användas för videomöten. I någon kommun uppmanades medarbetarna till att använda Teams medan man i andra kommuner skulle använda Skype. Rekommendationerna tycktes främst bero på vilka företag som var upphandlade och inte programmets innehåll: "Vi insåg ganska snabbt att vi var låsta till att använda oss av Skype, för det var det enda [utföraren] godkände som tillräckligt säkert" (Patricia, personal).

Riktlinjerna kunde också skilja sig mellan olika förvaltningar i kommunerna. Det var svårt att få klarhet i vilka regler som gällde och det tog tid att sätta sig in i regelverket. Osäkerheten bidrog till att vissa digitala aktiviteter inte genomfördes av rädsla för att agera fel:

Youtube har vi väl inte varit så mycket involverade i för det är det här med rättigheter och allt möjligt sånt. Så därför har vi ingen egen Youtube-kanal utan vi har haft bara via Facebook [...] Jag tror att det var något mer med rättigheter, just med att det var enklare enligt chefen att vi använde Facebook. (Martin, personal)

Dessutom rådde oklarhet om tolkningar av GDPR och om stödandvändarna fick synas i bild. Det påverkade i vilken mån de dagliga verksamheterna arbetade med särskilda webbsidor och applikationer som Facebook och Instagram. Två av de fem besökta dagliga verksamheterna hade redan före pandemin arbetat med Youtube och Facebook, och hade därför sedan tidigare samtyckesblanketter från stödandvändarna på plats och kände sig därför trygga i att fortsätta med dessa digitala aktiviteter.

I de fall där stödandvändare hade tillgång till den nödvändiga hårdvaran och infrastrukturen och där de byråkratiska hindren hanterats kunde ett antal positiva följder av IKT-användningen observeras. Bland annat noterade personalen vid flera av de dagliga verksamheterna att tillgången till IKT resulterat i ett *utökat deltagande*, där även stödandvändare som tidigare varit borta under perioder kunde erbjudas kontinuerlig meningsfull sysselsättning:

Att [det] överhuvudtaget fanns Skype och så, det var hjälpsamt med framför allt en [stödanvändare] som verkligen inte ville komma hit och [inte] kunde komma hit. Som jag ändå kunde ha kontakt med utan att åka dit och utan att den kom hit och så. (Hans, personal)

Att erbjuda daglig verksamhet digitalt genom och med stöd av IKT öppnade även upp för nya möjligheter att synliggöra och sprida information om den egna verksamheten till utomstående parter:

Jag vet att jag gjorde reklam förut och så på hemsidan, eller på min Facebook och så, att "Ja, men den här och den här tiden är det livesändning". Så då kan man få folk som inte hade haft möjlighet att komma hit och lyssna att kunna se i alla fall. Så man hoppas att vi fortsätter med livesändningarna kanske någon gång i månaden eller något sånt. Så att det inte försvinner helt, utan att man kan ha kvar det. Så fler vet om att vi finns och så. (Nils, stödanvändare)

Den ökade synligheten inkluderade även andra dagliga verksamheter och stödanvändarnas hemmiljöer. Det resulterade i vissa fall i en *stärkt samverkan*. Exempelvis så vittnar personal om att de tagit inspiration från andra dagliga verksamheter som också erbjudit digitala aktiviteter. Vissa beskriver även hur användningen av IKT lett till höjd transparens mellan de dagliga verksamheterna och stödanvändarnas hemmiljöer:

Har de samma bildstöd hemma? Det har vi ingen koll på. Vi vet att många inte har samma bildstöd. Jobbar man med samma bildstöd på samma sätt? Mycket har vi undersökt nu i efterhand. Jobbar vi på samma sätt? (Patricia, personal)

Den stärkta samverkan har i vissa fall resulterat i bättre kännedom hos personal och stödpersoner om rutiner och arbetssätt som förekommer i de olika sammanhangen. Detta har i sin tur skapat möjligheter till att gemensamt planera och koordinera arbetet med och kring enskilda stödanvändare på nya sätt.

Motivation och attityder till teknikanvändning

Digitalt utanförskap handlar emellertid inte enbart om skillnaden mellan att ha eller inte ha fysisk och materiell tillgång till IKT. Det handlar även om en skillnad i att vilja eller inte vilja använda tekniken (van Dijk, 2012). Somliga digitala aktiviteter passade bättre för vissa stödanvändare än andra till följd av exempelvis olika intressen eller skiftningar i dagsform och allmäntillstånd:

[Ljudbingo] kände väl hen [stödanvändaren] att hen var, först och främst, väldigt, hen kände att hen var så nöjd med sig själv att hen kunde svara. Att det blev mer aktivt, tror jag, att kunna få prata och så. (Daisy, stödperson)

Personalen påtalade de möjligheter till *kreativitet och nytänkande* som användningen av IKT innebar. De kom till viss del att betrakta stödanvändare i ett nytt ljus i takt med att de testade olika digitala aktiviteter. Det var en betydelsefull insikt, eftersom det motiverade dem till att utforska vilka typer av aktiviteter eller tekniska hjälpmedel som kunde resultera i meningsfulla utbyten för enskilda stödanvändare:

Vi [personalen] fick upp ögonen lite mer på våra [stödanvändares] flexibilitet och kapacitet. Att, ja, men att vi kanske kan komma med mer förslag nu och vågar lite mer. Att [vi har] upptäckt lite andra intressen och styrkor och så. (Greta, personal)

I kontrast till de positiva effekterna berättade också personalen om hur utmanande det varit att i enskilda fall bemöta negativa attityder och förhållandevis låg motivation från stödpersoner i några av stödanvändarnas hemmiljöer till att använda IKT. Några av dem behövde hjälp av andra personer för att ha tillträde till digitala artefakter (t.ex. bilder och videospelningar), för att kunna vistas i sammanhang online eller för att manövrera viss teknik, som att justera kameror eller ställa in ljudupptagning. Personal berättade om vissa stödanvändare där de inte förmått att erbjuda aktiviteter digitalt på grund av brist på medhåll från stödpersoner i hemmiljöerna:

[Stödanvändaren] bor ju på en gruppbostad och där var det ju lite trixigt, för då kunde man starta aktiviteten men sedan gick [stödpersonerna] därifrån och då förstod inte hen, och rätt som det var försvann hen också. För [stödpersonerna] var inte där så hen förstod inte vad vi höll på att göra i datorskärmen. Så det var lite svårt. (Doris, personal)

Särskilt utmanande för personalen på de dagliga verksamheterna var det faktum att vissa stödpersoner *inte tycktes kunna se meningsfullheten* i digitala aktiviteter:

Vi ringer varje morgon för att påminna, så här förbereda, men [så får man höra] så här, "Nej, hen [stödanvändaren] vill inte. Vi ska gå på promenad" eller "Jag har ingen lust". Det är också ett svar man kan få. Jag skiter i vad du [stödpersonen] har för lust. Det var inte dig jag frågade om du ville vara med. (Patricia, personal)

En annan utmaning som personal, stöd användare och stödpersoner vittnade om var den känsla av *olust och stagnation* som kunde göra sig gällande i samband med ensidig och upprepad IKT-användning över tid. Personalen beskrev svårigheterna med att ständigt behöva tänka nytt och kreativt kring IKT-användning för att hålla såväl stöd användare som sig själva motiverade:

Det är ju svårt. Då ska man ju på något sätt försöka komma på nya saker hela tiden. Så man inte står och upprepar sig själv och gör samma sak hela tiden. Det är ju, det är ju svårare [skratt] tycker jag. Liksom, där måste man ju spåna mer. Och komma på, och utvecklas. (Andreas, personal)

Trots detta så var ändå den gängse uppfattningen bland intervjudeltagarna att digitala aktiviteter mestadels varit betydelsefulla för stöd användarna och att meningsfull sysselsättning mycket väl kunde erbjudas såväl digitalt som fysiskt på plats. Som en stödperson uttryckte det: "Det blev ju mycket samma sak [som innan pandemin] som hände [...] Jag tyckte [personalen] var jätteduktiga och det funkade suveränt bra och de uppehöll ju liksom DV fast på ett modernt sätt via datorn" (Elizabeth, stödperson).

Digitala färdigheter och kunskaper

Förutom tillgång och motivation så är digitala färdigheter och kunskaper av betydelse för att motverka digitalt utanförskap (van Dijk, 2012). I synnerhet personal vid de dagliga verksamheterna uttryckte en ambivalent hållning gentemot det till synes kontinuerligt *växande utbudet på och hastiga utvecklingen* av IKT. Flera anmärkte på de möjligheter som tillväxten kunde innebära – inte minst i termer av individanpassning – men också utmaningarna med att hålla sig ajour med de innovationer och framsteg som gjordes.

Till frågan om digitala färdigheter hör också utmaningen att praktiskt utöva dem i det vardagliga arbetet. Flera intervjudeltagare kunde med lätthet påminna sig om situationer där digitala aktiviteter inte varit möjliga att genomföra till följd av tekniska problem, som skärmdelning som inte fungerade, ljudupptagning som plötsligt upphörde eller videoinspelningar som oavsiktligt avbröts mitt under pågående aktivitet. I vissa fall härleddes de upplevda problemen till att man använde bristfällig eller utdaterad hård- och mjukvara samt otillräcklig infrastruktur (exempelvis wifinätverk med kort räckvidd), men i andra fall var det påtagligt att utmaningen hade med den *mänskliga faktorn* att göra:

Och där märktes det ju när Daisy [stödperson] var ledig och [stödanvändaren] hade stödpersoner som inte riktigt var så där datorkunniga, då saknade ju vi hen på Skype för de kopplade inte riktigt in hen där. Så de gångerna när Daisy var ledig [...] de gångerna fick vi ju ha aktivitet på högtalartelefon. För kunskapen med datorn inte fanns hos de andra [stödpersonerna]. (Doris, personal)

Som nämndes tidigare var en gängse uppfattning att det kunde vara inspirerande och meningsfullt att bedriva daglig verksamhet digitalt. Bland annat så tyckte man att användningen av IKT kunde ge nya möjligheter till *personlig utveckling* för vissa stödanvändare:

[Stödanvändarens] verbala språk ökade ju mycket också. Hen har ju alltid tecknat väldigt mycket och någonstans också tyckt att personalen ska gissa sig till vad hen vill säga. Medan i det digitala såg vi inte alltid vad hen tecknade och det satte ju mer press på dem att säga det verbalt för att få fram det. Så hens ordförråd har ökat markant. (Patricia, personal)

Citatet skildrar personalens uppfattning att stödanvändaren utvecklade sina kommunikativa färdigheter i och med införandet av digitala aktiviteter. Att använda IKT kunde också innebära möjligheter till *självförstärkande*:

Men att visa det [filmklippet] på Youtube, det är ju samma sak. Man kan ju se det själv också, men då kan andra [också] ta del av det. Och att man får feedback från sin familj, till exempel, skapar ju också en förståelse av att jag är ute i världen. Jag har kontakt med min familj, jag är inte isolerad och själv i en gruppbostad. (Beatrice, personal)

Att kunna se sig själv på bild och video i sociala sammanhang med andra människor var något som flertalet intervjudeltagare påtalade som någonting ytterst positivt – dels för att utveckla den egna självbilden, dels för att stärka andras självkänsla:

Intervjuare: Vad är det bästa med internet?

Petter: Det bästa med internet är att nå ut till flera. Det är kanske på sätt [och vis] inte internet, men livesändningar kanske ändå går via nätet. Och då får jag säga vad jag tänker och [hur jag] ser på saker och kan hjälpa andra som tvivlar på sig själva att våga vara sig själva och så. (Petter, stödanvändare)

Petter tillhörde en av de stödandare som inspirerats av de digitala aktiviteterna till att starta en egen podcast hemifrån. En annan stödandare berättar att hen tillsammans med andra arbetskamrater på daglig verksamhet startat en egen Discord-grupp för stödandare på fritiden.

Matchning av person med teknik

Matchning av person med teknik är väsentligt för att göra användningen av tekniska hjälpmedel tillgänglig och samtidigt ett av de vanligaste hindren för detsamma (Bryant m.fl., 2012). IKT som uppfattas vara komplex, ekonomiskt otillgänglig och/eller krånglig att manövrera bidrar mer till att befästa ett digitalt utanförskap än att motverka det (van Dijk, 2012). De dagliga verksamheterna i den här studien erbjöd digitala aktiviteter som främst vände sig till *stödandarna som grupp snarare än som individer*, även om personalen var mån om att återkoppla för att försöka individanpassa utifrån exempelvis intresse. En konsekvens av att rikta sig till gruppen var dock att enskilda stödandares personliga preferenser inte alltid kunde beaktas. Som exempel kan nämnas huruvida sociala interaktioner online skulle äga rum i form av video-, ljud- eller textchatt samt om de skulle ske i realtid eller över längre perioder:

Jag tycker det är svårare med chattar än att skriva ett inlägg i någon sån där diskussionsgrupp eller något sånt. För då är det ingen som vet när jag är inloggad. Jag skriver det, jag publicerar, sen kan jag ha gått därifrån. Men är man inloggad på en chatt och så ser de att man är inne, så får man mer prestationsångest. (Helena, stödandare)

Fokus på gruppen kunde medföra att aktiviteter som tidigare hade utförts enskilt eller i mindre konstellationer av stödandare på plats i stället riktade sig till större grupper digitalt, som musik och högläsning. Det större formatet blev inte lika meningsfullt för alla stödandare, exempelvis kommunikationen:

Det [stödandaren] tyckte var lite jobbigt ibland, det är när hen säger någonting och så kanske det inte kommer fram. Hen är ju van när hen pratar med någon så här [i person], så är det lättare att få svar så. Hen har ju svårare att få, hen är ju mer intresserad av vad personalen säger än vad sina arbetskamrater säger. Och [att] då behöva vänta på att någon annan ska prata eller att ljudet blir konstigt då när hen får svar från någon annan, det var ju lite sådär. (Daisy, stödperson)

Personalen sökte återkoppling från stödandarna just för att kunna individanpassa de digitala aktiviteterna mer, till exempel genom att kunna välja sånger eller teman för filminspelningar. Återkoppling kunde ske vid individuella samtal, genom

att skicka in önskingar om sånger i förväg eller under pågående livekonserter. Att inhämta feedback var dock inte alltid enkelt:

[Vi har] några [stödanvändare] som är väldigt kompetenta i sin kommunikation som gav feedback. [...] Det här att utvärdera är någonting som vi jobbar jättemycket med och det är svårt digitalt. Att man ställer en fråga och ofta får man inte svar så där direkt utan det behövs betänketid. (Beatrice, personal)

Viktigt att påpeka är att överföringen av tidigare fysiska aktiviteter till ett digitalt format också kunde medföra ett större individuellt fokus för vissa stödanvändare. I stället för att baka i grupp kunde exempelvis enskilda stödanvändare i eget tempo följa digital guidning och således *utföra samtliga moment själv hemifrån och slippa att anpassa sig till gruppens tempo* och en uppdelning av arbetsuppgifter:

Stödperson: Hemma kunde man ju göra allting själv också. Det är ju lite skillnad mot här [på dagliga verksamheten]. Här är det ju många som vill göra, så man får liksom, det är ju mycket väntande för att få göra någonting. Men hemma då var det ju bara att jobba på [...]

Personal: Och du höll ju i vispen när ni vispade. [Teckenstöd] Du höll ju i vispen när du var hemma.

Elenore: Aa. (Elenore, stödanvändare)

Utmaningen att individanpassa aktiviteter samtidigt som daglig verksamhet erbjuds till grupper av stödanvändare finns i den fysiska verksamheten också. Erfarenheterna från att erbjuda daglig verksamhet digitalt visar därmed på utökade möjligheter såväl som på nya och likartade utmaningar i detta avseende.

Diskussion

Personer med IF befinner sig i ett digitalt utanförskap beroende på flera faktorer, som bristande tillgång till hårdvaror, mjukvaror och internetuppkoppling, att deras omgivning inte uppmuntrar eller förser dem med tillfällen att använda IKT, avsaknad av digitala färdigheter hos personerna med IF – men också hos personer i deras omgivning – samt förekomsten av tekniska hjälpmedel som inte alltid är individanpassade (jfr van Dijk, 2012). Robinson m.fl. (2015) menar att digitala ojämlikheter riskerar att förstärka andra sociala ojämlikheter och till och med förvärpa dem. Det är därför av yttersta vikt att inkludera personer med IF i åtaganden som syftar till att öka digitalisering av insatser som riktar sig till målgruppen, inte minst utifrån ett rättighetsperspektiv (jfr Chadwick m.fl., 2022).

Nedstängningen av stora delar av samhället under covid-19-pandemin bidrog till en utbredd omställning från fysiska till huvudsakligen digitala sammankomster. Omställningen påverkade även personer med IF på flera sätt, bland annat eftersom dagliga verksamheter stängdes eller minskade sitt utbud. I efterhand visar erfarenheterna att många av dem som drabbades av minskad eller inställd daglig verksamhet erfor stor ensamhet och sämre välbefinnande (Socialstyrelsen, 2021; Tideman & Aspling, 2021). Mer positiva följder av stängningen har framkommit i den här studien, som den utökade IKT-användningen hos vissa personer med IF som ägde rum när IKT nyttjades för att möjliggöra daglig verksamhet på distans.

Förutsättningarna för att genomföra digitala aktiviteter var dock inte alltid optimala och flera hinder har uppmärksammats. I likhet med vad tidigare forskning visat så hade flera stöd användare låg tillgång till datorer, surfplattor, mobiltelefoner och internet (Johansson m.fl., 2021; Ramsten m.fl., 2017). Den ökade digitaliseringen i hela samhället under pandemin synliggjorde den materiella eftersatthet som många personer med IF lever med (Myndigheten för delaktighet, 2020). Orsakerna handlar dels om ekonomisk utsatthet, dels om låg prioritering där det har bedömts som oviktigt eller mindre meningsfullt att förse personer med IF med digitala möjligheter i sitt boende (jfr Seale, 2023).

Några av de fem dagliga verksamheterna inom ramen för den här studien vände sig till personer med mer omfattande intellektuell funktionsnedsättning och för dem tillkom utmaningen att få stöd i sina hem för att kunna delta i aktiviteter digitalt. I dessa fall räckte det inte enbart med att ha tillgång till digitala enheter med internetuppkoppling för att få meningsfull sysselsättning. De behövde dessutom hjälp med att starta programvara, anpassa ljud och bild och så vidare.

Ibland upplevde dock personalen på de dagliga verksamheterna att bristande stöd i stöd användarnas hemmiljöer inte endast berodde på avsaknad av IKT-kunskaper. I likhet med vad som framkommit i annan forskning så rapporterade personalen i vår studie att ett fåtal stödpersoner inte uppfattade digitala aktiviteter som meningsfulla och därför aktivt valde att avstå från att engagera sig, med konsekvensen att stöd användarna stängdes ute från den dagliga verksamheten (jfr Mietola & Vehmas, 2019). Det är viktigt i sammanhanget att påminnas om nödvändigheten av att få pröva på nya sysslor och aktiviteter, kanske flera gånger, för att skapa möjligheter för personer med IF att göra informerade val (Stefánsdóttir m.fl., 2018).

Utöver tillgång till digitala hjälpmedel och medier har frågor om GDPR, integritet och säkra program aktualiserats. Det ständigt växande utbudet och den hastiga utvecklingen av IKT, tillsammans med ovisshet om vilka plattformar som klassificerats som säkra, har påverkat de dagliga verksamheterna. Bristande digitala färdigheter och kunskaper hos såväl stöd användare, stödpersoner som personal har i kombination med upplevda byråkratiska hinder försvårat aktiviteter på sociala medier, digitala

möten och andra inkluderande aktiviteter i samhället. Otydligheten i det juridiska läget i fråga om personer med IF och användning av IKT utgår ofta från en syn där personer med IF anses vara en synnerligen sårbar grupp i särskilt behov av skydd och omhändertagande. Å andra sidan kan diskussionerna om skyddsbehov också tolkas som ett uttryck för en paternalistisk och funktionsnormativ syn där människor med IF inte ges möjlighet att uttrycka sina egna önskningar och synpunkter (Bahner m.fl., 2024). Chadwick m.fl. (2016) hävdar att diskussionerna om risker bygger på en syn där funktionsnedsättning likställs med brist och skada. Ett sådant synsätt riskerar att leda till inskränkningar i rättigheter till digital inkludering.

Analysen av samtliga intervjuer visar att digitala aktiviteter på daglig verksamhet, trots konfrontationer med ett flertal hinder, också bidrog till nya och positiva erfarenheter. Den största upptäckten var möjligheten att överbrygga det fysiska avståndet mellan stöd användare och de dagliga verksamheterna. Med andra ord, insikten om att det är möjligt att bedriva daglig verksamhet på distans genom och med stöd av IKT – och därmed att IKT har fler potentiella användningsområden än som enbart kommunikationsmedel eller enskild aktivitet i konkurrens med andra aktiviteter (jfr Isaksson & Björquist, 2021). Det kan exempelvis vara i situationer då stöd användare är tillfälligt hemma eller har utmaningar med att lämna hemmet. Vidare bidrog stöd användarnas behov av praktiskt stöd för att kunna delta i digitala aktiviteter i flera fall till ett utökat och stärkt samarbete mellan yrkesverksamma personer i stöd användarnas hem- och arbetsmiljöer. Det ledde i vissa fall till en mer enhetlig och aktuell helhetssyn runt stöd användarna, till exempel på tillgång till och användning av kommunikativa hjälpmedel.

Av analysen framgår även att det faktum att en del digitala aktiviteter ägde rum online möjliggjorde för utomstående personer att också ta del av dem. Det ledde till att de dagliga verksamheterna blev mer synliga än vad som varit fallet tidigare, både inför varandra och andra externa parter som stöd användares vänner och familj. För den verksamhet som anordnade konserter innebar det exempelvis en ökad efterfrågan på livespelningar än tidigare. Det bidrog också i förlängningen till att enskilda stöd användare blev mer synliga och uppmärksammade av andra människor som aktiva och kompetenta individer än vad som varit fallet tidigare, vilket uppfattades som självförstärkande och personligt utvecklande.

Utökningen av IKT under pandemin omfattade många gånger videosamtal mellan personal och enskilda stöd användare medan annan digital verksamhet riktade sig till större grupper av stöd användare, som sångstunder, musikval och morgonsamlingar. Ibland medförde aktiviteternas orientering mot kollektivet att deras innehåll eller format inte passade lika bra för samtliga stöd användare. Ämnet kunde uppfattas vara ointressant eller så kunde det råda svårigheter kring ömsesidig bekräftelse, stöd användare och personal emellan när de befann sig på var sin sida av en skärm. Å andra

sidan medförde IKT att vissa aktiviteter, eller delmoment av aktiviteter, kunde anpassas mer individuellt efter enskilda stödandares önsknings och behov. Exempelvis kunde tempot lättare anpassas till individen när aktiviteten utfördes på distans i den egna hemmiljön i stället för i de dagliga verksamheternas lokaler – ett resultat som också har observerats i andra sammanhang (jfr Caton m.fl., 2023).

Behovet av individualiserat stöd är dock fortfarande nödvändigt för många. Det ligger helt i linje med van Dijks (2012) resonemang om tillgång till olika former av materiella tillgångar och digitala färdigheter för att uppnå digital inkludering. För personer med IF kan sådana tillgångar möjliggöras genom individualiserat stöd från exempelvis personal eller stödpersoner. I den här studien diskuteras IKT av personal och chefer som en möjlighet att frångå en platsbunden daglig verksamhet och chans att öppna upp för stödandare som av olika anledningar måste vara hemma eller som har svårt att lämna hemmet. Tankar om nya sätt att bedriva daglig verksamhet tycks således ha tagit fäste under covid-19-pandemin.

Annan forskning har visat att frågan om bristen på IKT i gruppboende – i synnerhet internet – tycks ha väckts under pandemin på en övergripande kommunal nivå, liksom frågor om GDPR, integritet och säkra programvaror (Eriksson & Ineland, 2023). I dessa diskussioner ställs avvägningen mellan individens samtycke till att synas online och kommunens GDPR-ansvar mot varandra. I samma fåra vittnar intervjuerna med deltagarna i studien, vilka representerar olika aktörer som alla på något sätt har engagerat sig i digitala aktiviteter som erbjuds genom eller med stöd av IKT under denna period. Deltagarna menar att den digitala utveckling som ägde rum på vissa dagliga verksamheter under pandemin tycks ha resulterat i en ökad medvetenhet om och positiv inställning till vad en utvidgad IKT-användning kan tänkas innebära. Särskilt när det kommer till att stärka digital inkludering för personer med IF genom att erbjuda meningsfull sysselsättning med teknikens hjälp.

Studien har också visat att daglig verksamhet inte ensamt kan skapa förutsättningar för en platsöverskridande verksamhet, och i förlängningen stärkt digital inkludering som även omfattar och genomsyrar andra livsområden. Arbete på distans inom ramen för daglig verksamhet kräver en helhetssyn runt stödandaren i form av tillgång till tekniska hjälpmedel, adekvat infrastruktur och individualiserat digitalt stöd och positiva attityder till IKT-användning på lokal nivå. Det kräver också stödjande riktlinjer och bestämmelser runt IKT och en större tillgänglighet och spridning av information på kommunal nivå – inklusive goda exempel. Med sådana förbättringar skulle det digitala utanförskapet för personer med IF kunna minska, vilket även skulle bidra till att uppfylla Funktionshinderkonventionens intentioner och de övergripande målen med LSS om att främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet.

Referenser

- Alfredsson Ågren, K., Kjellberg, A. & Hemmingsson, H. (2020) Access to and use of the internet among adolescents and young adults with intellectual disabilities in everyday settings. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 45(1): 89–98. doi: 10.3109/13668250.2018.1518898
- Bahner, J., Gäddman Johansson, R. & Svanelöv, E. (2024) Who counts as a sexual subject? The impact of ableist rhetoric for people with intellectual disability in Sweden. *Sexuality Research and Social Policy*, 21(1): 161–176. doi: 10.1007/s13178-023-00873-5
- Barlott, B., Aplin, T., Catchpole, E., Kranz, R., Le Goullon, D., Toivanen, A. & Hutchens, S. (2020) Connectedness and ICT: opening the door to possibilities for people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 24(4): 503–520. doi: 10.1177/1744629519831566
- Biernacki, P. & Waldorf, D. (1981) Snowball sampling: problems and techniques of chain referral sampling. *Sociological Methods & Research*, 10(2): 141–163. doi: 10.1177/004912418101000205
- Borgström, Å. (2022) Unga kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning – erfarenheter av självpresentationer på internet. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 29(1): 91–110. doi: 10.3384/SVT.2022.29.1.4416
- Braun, V. & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77–101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
- Bryant, B.R., Seok, S., Ok, M. & Bryant, D.P. (2012) Individuals with intellectual and/or developmental disabilities use of assistive technology devices in support provision. *Journal of Special Education Technology*, 27(2): 41–57. doi: 10.1177/016264341202700205
- Caton, S., Bradshaw, J., Gillooly, A., Hatton, C., Flynn, S., Oloidi, E., Jahoda, A., Maguire, R., Marriott, A., Mulhall, P., Taggart, L., Todd, S., Abbott, D., Beyer, S., Gore, N., Heslop, P., Scior, K. & Hastings, R.P. (2023) Digital participation of people with profound and multiple learning disabilities during the covid-19 pandemic in the UK. *British Journal of Learning Disabilities*, 51(2): 163–174. doi: 10.1111/bld.12501
- Chadwick, D., Alfredsson Ågren, K., Caton, S., Chiner, E., Danker, J., Gómez-Puerta, M., Heitplatz, V., Johansson, S., Normand, C.L., Murphy, E., Plichta, P., Strnadová, I. & Flygare Wallén, E. (2022) Digital inclusion and participation of people with intellectual disabilities during covid-19: a rapid review and international bricolage. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 19(3): 242–256. doi: 10.1111/jppi.12410
- Chadwick, D.D. & Fullwood, C. (2018) An online life like any other: identity, self-determination, and social networking among adults with intellectual disabilities. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21(1): 56–64. doi: 10.1089/cyber.2016.0689
- Chadwick, D.D., Quinn, S. & Fullwood, C. (2016) Perceptions of the risks and benefits of Internet access and use by people with intellectual disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 45(1): 21–31. doi: 10.1111/bld.12170
- Darcy, S., Maxwell, H. & Green, J. (2016) Disability citizenship and independence through mobile technology? A study exploring adoption and use of a mobile technology platform. *Disability & Society*, 31(4): 497–519. doi: 10.1080/09687599.2016.1179172
- Davidson, A-L. (2015) A collaborative action research about making self-advocacy videos with people with intellectual disabilities. *Social Inclusion*, 3(6): 16–28. doi: 10.17645/si.v3i6.412
- Engwall, K. (2023) Online activities for individuals with intellectual disabilities at a day centre in the wake of covid-19. *British Journal of Learning Disabilities*, 51(2): 229–237. doi: 10.1111/bld.12512
- Eriksson, C. & Ineland, J. (2023) Digitalization of welfare organizations for persons with intellectual disabilities: between democratic ideals, legitimacy and institutional logics. *Disability & Society*, doi: 10.1080/09687599.2023.2198661

- FN (2006) Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.
- Isaksson, C. & Björquist, E. (2021) Enhanced participation or just another activity? The social shaping of iPad use for youths with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 25(4): 619–635. doi: 10.1177/1744629520911311
- Johansson, M., Björne, P., Runesson, I. & Ahlström, G. (2017) Healthy ageing in people with intellectual disabilities from managers' perspective: a qualitative study. *Healthcare*, 5(3): 45. doi: 10.3390/healthcare5030045
- Johansson, S., Gulliksen, J. & Gustavsson, C. (2021) Disability digital divide: the use of the internet, smartphones, computers and tablets among people with disabilities in Sweden. *Universal Access in the Information Society*, 20(1): 105–120. doi: 10.1007/s10209-020-00714-x
- Klamas, M. (2019) Samordnare inom välfärdsteknik & IKT för att främja självständighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättningar: ett samverkansprojekt. Rapport, Fyrbodal: FoU Socialtjänst.
- Lissitsa, S. & Madar, G. (2018) Do disabilities impede the use of information and communication technologies? Findings of a repeated cross-sectional study – 2003–2015. *Israel Journal of Health Policy Research*, 7(1): 66–83. doi: 10.1186/s13584-018-0260-x
- Lussier-Desrochers, D., Normand, C., Romero-Torres, A., Lachapelle, Y., Godin-Tremblay, V., Dupont, M., Roux, J., Pépin-Beauchesne, L. & Bilodeau, P. (2017) Bridging the digital divide for people with intellectual disability. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(1): Artikel 1. doi: 10.5817/CP2017-1-1
- Luthra, R., Westberg, N., Högdin, S. & Tideman, M. (2020) "Just because one has attended a special class does not mean that one isn't capable": the experiences of becoming and being not involved in traditional occupations for young people with intellectual disability. *Nordic Social Work Research*, 10(4): 330–342. doi: 10.1080/2156857X.2018.1553734
- Lövgren, V. & Bertilsdotter Rosqvist, H. (2015) "More time for what?" Exploring intersecting notions of gender, work, age and leisure time among people with cognitive disabilities. *International Journal of Social Welfare*, 24(3): 263–272. doi: 10.1111/ijsw.12135
- Mietola, R. & Vehmas, S. (2019) "He is, after all, a young man": claiming ordinary lives for young adults with profound intellectual disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1): 120–128. doi: 10.16993/sjdr.590
- Myndigheten för delaktighet (2020) *Begränsade livsval: situationen för personer med intellektuell funktionsnedsättning*. Rapport 2020:8, Stockholm: Myndigheten för delaktighet.
- Mäkinen, M. (2006) Digital empowerment as a process for enhancing citizens' participation. *E-Learning and Digital Media*, 3(3): 381–395. doi: 10.2304/elea.2006.3.3.381
- Näslund, R. & Gardelli, Å. (2013) "I know, I can, I will try": youths and adults with intellectual disabilities in Sweden using information and communication technology in their everyday life. *Disability & Society*, 28(1): 28–40. doi: 10.1080/09687599.2012.695528
- Ramsten, C. & Blomberg, H. (2019) Staff as advocates, moral guardians and enablers: using ICT for independence and participation in disability services. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1): 271–281. doi: 10.16993/sjdr.608
- Ramsten, C., Marmstål Hammar, L., Martin, L. & Göransson, K. (2017) ICT and intellectual disability: a survey of organizational support at the municipal level in Sweden. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(4): 705–713. doi: 10.1111/jar.12265
- Reichenberg, M. (2016) Who will present it during the broadcast? A case study at a daily activity centre. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 16(1): 65–73. doi: 10.1111/1471-3802.12061
- Renblad, K. (2003) How do people with intellectual disabilities think about empowerment and infor-

- mation and communication technology (ICT)? *International Journal of Rehabilitation Research*, 26(3): 175–182. doi: 10.1097/00004356-200309000-00003
- Robinson, L., Cotton, S.R., Ono, H., Quan-Haase, A., Mesch, G., Chen, W., Schulz, J., Hale, T.M. & Stern, M.J. (2015) Digital inequalities and why they matter. *Information, Communication & Society*, 18(5): 569–582. doi: 10.1080/1369118X.2015.1012532
- Seale, J. (2023) It's not all doom and gloom: what the pandemic has taught us about digitally inclusive practices that support people with learning disabilities to access and use technologies. *British Journal of Learning Disabilities*, 51(2): 218–228. doi: 10.1111/bld.12497
- SFS (1993:387) Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade.
- Socialstyrelsen (2021) *Covid-19:s konsekvenser för personer med insatser enligt LSS*. Slutrapport. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2023) *Statistik om insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade 2022*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Stefánsdóttir, G., Björnsdóttir, K. & Stefánsdóttir, Á. (2018) Autonomy and people with intellectual disabilities who require more intensive support. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20(1): 162–171. doi: 10.16993/sjdr.21
- Svanelöv, E., Enarsson, P., Flygare Wallén, E. & Stier, J. (2019) Understandings of participation in daily activity services among people with intellectual disabilities: a pedagogical sociocultural perspective. *Journal of Intellectual Disabilities*, 23(2): 203–215. doi: 10.1177/1744629517743578
- Tideman, M. & Aspling, J. (2021) Covid-19-pandemins påverkan på personer med intellektuell funktionsnedsättning i Sverige. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 28(4): 393–415. doi: 10.3384/SVT.2021.28.4.4366
- van Dijk, J.A.G.M. (2012) The evolution of the digital divide: the digital divide turns to inequality of skills and usage. I: J. Bus, M. Crompton, M. Hildebrandt & G. Metakides (red.) *Digital enlightenment yearbook 2012* (s. 57–75). Amsterdam: IOS Press.
- Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.